

Yükseköğretimin Emek Piyasası'nda Değersizleştirilmesi: Yeni Mezunların Deneyimleri Işığında Tartışmalar ve Çözüm Arayışları¹

Derya KESKİN DEMİRER*

Öz: Farklı eğitim düzeylerinden gençler, dünyanın hemen her yerinde, istihdama erişmede çeşitli zorluklar yaşamaktadır. Önemli bir oranda genç nüfusa sahip olan Türkiye, bu sorunun üst düzeyde yaşandığı ülkeler arasındadır. Gerçeği yansıtmak konusunda fazla iyimser olan resmi rakamlar bile genç işsizliğinin ciddiyetini anlamak için yeterli görülebilir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre ülkede, 15-24 yaş arası her beş gençten biri işsiz konumundadır. Buna ek olarak, yükseköğretim gördüğü alan dışında bir işte çalışanlar ve atıfık istihdamla yetinmek durumunda kalanların sayısı da giderek artmaktadır. Bu durum, büyük umutlarla üniversiteye gönderilen gençler ve aileleri arasında hayal kırıklığı ve öfke gibi güçlü duygulara yol açmaktadır. Ayrıca, mezunlar ve ailelerinin hissettiği kaygı ve gerginlik, başta eğitim ilişkileri olmak üzere tüm toplumsal ilişkilere de yansımaktadır.

Bu araştırma, üniversite mezunlarının ilk iş arama sürecindeki tecrübelerini ortaya çıkararak eğitimleriyle ilişkili bir biçimde tartışmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak, Kocaeli Üniversitesi'nin farklı bölümlerini 2014 Bahar döneminde tamamlayan mezunlarla, 2015 yılının yaz aylarında derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışma, üniversite mezunlarının tecrübeleri ışığında, bir yandan yükseköğretim-emek piyasası ilişkisini, eğitimin gerçek anlamına ilişkin tanımlara başvurmak yoluyla sorgularken, öte yandan üniversite öğrencilerinin emek piyasasına hazırlıkları bağlamında çözüm önerileri sunmaya niyetlenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yüksek Öğretimin Değeri, Emek Piyasası, Genç İşsizliği, İstihdam Edilebilirlik, Sosyal Ağlar, Beşeri Sermaye.

¹ Makalenin Geliş Tarihi: 14.09.2015

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Devaluation of Higher Education in the Labour Market: Discussions and Quest for Solution Based on Recent Graduates' Experiences

Abstract: Young people from different educational levels face difficulties in terms of access to employment after graduation almost everywhere in the world. Turkey is among those who experience this problem intensely because of its relatively young population. Even the official indicators, which seem to be too optimistic to show the real picture, are enough to understand the importance of the youth unemployment. According to the Turkish Statistics Institute, one fifth of the youth between 15-24 is unemployed in the country. In addition, the number of those who work in the fields outside of their educational qualifications, and those who have to settle for atypical work are increasing constantly. This leads to disappointment and anger among young people and their parents who had high hopes in sending their children to universities. The anxiety and tension felt by the graduates and their families have negative effect on the society as a whole, as well, especially on educational relations.

This research aims to reveal the experiences of recent graduates in their search for a job and discuss these experiences in relation to their university education. Graduates of Spring 2014, from various departments of Kocaeli Universtiy, have been interviewed in the summer of 2015 for this purpose, using semi-structured interview method. Based on graduates' experiences, the study questions the link between higher education and labour market, in light of the real meanings of education, and tries to provide solutions in terms of preparing students for the labour market during the university years.

Keywords: The Value of Higher Education, Labour Market, Youth Unemployment, Employability, Social Networks, Human Capital.

Giriş

Genç nüfus arasındaki işsizlik sorunu tüm dünyada giderek artarken, bununla bağlantılı yeni sorunlara da yol açmaktadır. Türkiye, genç işsizliğinin yüksek olduğu ülkelerden biri olarak çözümün acil hale geldiği yerler arasındadır. Gerçeği yansıtmak konusunda fazla iyimser kalan resmi rakamlar bile bu durumun ciddiyetini anlamak için yeterli görülebilir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun son verilerine göre, ülkede 15-24 yaş arası her beş gençten biri işsiz konumundadır. Buna ek olarak, esnekliğin ve güvencesizliğin yaygınlaştığı piyasa koşullarında atipik istihdamla yetinmek durumunda kalanlar ve eğitimi gördüğü alan dışındaki işlerde çalışanların sayısı da giderek artmaktadır.

Eğitimin giderek paralı hale geldiği ülke koşullarında, ilkokul yıllarından itibaren eğitime yapılan harcamalar, hem aileleri, hem de gençleri bu yatırımların karşılığını almak konusunda telaşlı ve kaygılı hale getirmektedir. Eğitimin, emek piyasasında umulan karşılığını göremeyen ailelerin kaygıları artarken, gençler bir yandan toplumsal düzeyde çeşitli baskılara maruz kalmakta öte yandan aldıkları üniversite eğitiminin anlamını sorgular duruma gelmektedir.

Bu çalışma, Nobel ödüllü Amerikalı iktisatçılar T. Shultz (1971) ve G. Becker'in (1964) 1960'larda öncülüğünü yaptığı Beşeri Sermaye Kuramına eleştirel bir bakışla, bir yandan yükseköğretimin sadece emek piyasası ile ilişkilendirilmesini sorunsallaştırmakta, öte yandan Friere'nin eleştirel pedagoji ve Gramsci'nin (1971) çıkarsız eğitim yaklaşımları ile çizdikleri çerçeveye dayanarak eğitimin gerçek anlamına ilişkin yeniden düşünmeyi önermektedir. Bu bağlamda, refah devleti sonrası toplumda kişiliksizleştirilen insanın müşteriye, insan kaynaklarına ve beşeri sermayeye dönüştürülmesi (Tomlinson, 2005: 6) yükseköğretim mezunlarının tecrübeleri ışığında bir kez daha ortaya serilmekte ve yarattığı sonuçlar bağlamında sorgulanmaktadır.

Kuramsal Çerçeve

Tarihsel olarak, kalkınma, gelişme, büyüme, modernleşme gibi pozitif çağrışımlar yapan kavramlarla birlikte anılan ve bu bağlamların hepsinde çeşitli düzeylerde önemi vurgulanan eğitim, zaman içinde, insani gelişimle bağlantılı anlamından giderek uzaklaşmış, bireylerin kendilerini piyasanın ihtiyaçlarına göre geliştirme zorunluluğunun aracına dönüşmüştür (Keskin, 2012: 32). Bir başka deyişle, Neoliberal politikaların hayatın her alanına yayıldığı süreçte eğitim, toplumları oluşturan tüm bireyler için eşitliği sağlayıcı ve eşit erişimli bir hak olmaktan çıkarılıp, özellikle de beşeri sermaye anlayışı ve ondan doğan literatür ve uygulamaların yardımıyla, emek piyasasına endeksli bir meta haline getirilmiştir.

Aralarında Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerin yanısıra, ulusötesi şirketlerin de yer aldığı küresel ekonominin aktörlerinin, kamusal hizmet harcamalarının azaltılması yönündeki politika ve uygulamaları dünyanın her köşesine yayılmış, böylece eğitim en çok özel yatırım ve özel harcama yapılan alanlar arasına girmiştir (Keskin, 2012: 36-7). Buna paralel olarak, bugün Türkiye'deki eğitim sistemi, sınav odaklı ve yatırım mantıklı olarak bir cümlede özetlenebilir hale gelmiştir.

Beşeri sermayeden sonra popüler olan ve aslında anaakım İktisat ve Sosyoloji literatürü içerisinde beşeri sermayeyle benzer bir biçimde ve rasyonel seçim teorisiyle ilişkilendirilerek ele alınan sosyal sermaye de, hem eğitim, hem de emek piyasası bağlamında piyasanın belirleyici olduğu neoliberal koşullarda, ona hizmet eder bir biçimde geçerlilik kazanmıştır. Kavramın öncülerinden iktisatçı G. Becker, kişisel sermayeyi tüm kişisel ve toplumsal etkileşimleri de kapsayacak şekilde toplumsal sermayeye doğru genişletirken (aktaran Fine, 2001: 137-157), aynı

çizgideki sosyolog J. Coleman yükümlülükler ve beklentiler, bilgi kanalları ve toplumsal normlar olmak üzere üç ayrı toplumsal sermaye analiziyle kavramın sosyoloji literatürü içinde anaakımlaşmasında başı çekenlerden olmuştur (Coleman, 1988: 95). Öte yandan, toplumun nasıl yeniden üretildiğiyle ve baskın sınıfların nasıl güçlerini koruduklarıyla ilgilenen Fransız sosyolog P. Bourdieu ise mülkiyet hakkı biçiminde ekonomik, eğitimsel nitelikler biçiminde kültürel ve toplumsal bağlantılar biçiminde sosyal olmak üzere üç ayrı sermaye biçimi tanımlayarak, son tahlilde bunların hepsinin belli koşullarda ekonomik sermayeye dönüştüğüne vurgu yapmıştır (Bourdieu, [1986] 1997: 47). Bu çalışmada sözü edilen sermaye türlerine Bourdieu'nun çizdiği çerçeveden bakılmaktadır.

Günümüz toplumlarında hakim olan düşünce, adına beşeri sermaye denilen çocuğa/gençe/kişiyne ne kadar yatırım yapılırsa ve sahip olunan sosyal sermaye ne kadar geniş ve güçlü olursa piyasadaki getirisinin de o kadar yüksek olacağı yönündedir. Rekabet öyle bir boyuta gelmiştir ki, artık “neredeyse doğumda başlamaktadır. Hırslı ebeveynlerin çocukları, en iyi hazırlık okulları, liseler, üniversiteler ve ‘markalı’ şirketler için amansız bir rekabete zorlanmaktadır” (Brown, et.al. 2011: 11). Ancak, piyasadaki rekabet arttıkça, hedeflere ulaşmak için hep daha fazlasını yapmak gerekmede ve çok az sayıda birey/aile yatırımlarından bekledikleri karşılığı elde edebilmektedir. Bu çalışma için görüşlerine başvuru olan yeni mezunların bu rekabet koşullarını çeşitli şekillerde deneyimledikleri anlaşılmaktadır. Eğitimin gerçek anlamı ise, piyasa endeksli koşullarda tamamen unutulmuş görünmektedir. Üniversite eğitimi zihinsel düzeyde, hem bireysel hem de toplumsal olarak, doğrudan emek piyasası ile ilişkilendirildiğinde, başka bir deyişle, yükseköğretimin başlıca nedeni ekonomik ve sosyal getirisi yüksek işler bulmak olduğunda, onun diğer getirileri pratik düzeyde anlamını yitirmektedir.

Eğitimin emek piyasasının dışından analizini yapan Gramsci, aslında tüm eğitim sürecini bir entelektüel yetiştirme süreci olarak görmüştür. Gramsci, çıkarısız eğitim olarak kavramlaştırdığı ve hiç kimsenin doğrudan çıkarlarına hizmet etmeyen, kariyer kaygısı güdülmeyen bir eğitim sistemini öne sürerken, böylece “öğrencinin, disiplinli bir öğrenme sürecinden sonra bilgiye ve yaşama ulaşmasına ve bir entelektüel olmasına” dikkat çekmiştir. Sadece yönetici sınıfların yüksek entelektüel eğitimi aldığı, alt sınıfların ise teknik ve mesleki eğitimlerle sınırlandırılıp entelektüel gelişmelerinin engellendiği bir eğitim sisteminden toplumsal bir değişimin çıkamayacağını vurgulayan Gramsci, ancak alt sınıflardan kitlesel eğitim yoluyla entelektüeller yaratarak bunun mümkün olacağına inanmıştır (Gramsci, 1971: 27).

Bugünkü eğitim sistemlerinin en büyük problemi, Brezilyalı pedagoğ Freire'nin (1970) eleştirel pedagoji yaklaşımıyla dile getirdiği eğitim anlayışından, ona hiçbir zaman çok yaklaşmamış olsa da, sürekli olarak uzaklaşmakta olduğudur. Bu anlayışa göre eğitim, toplumun eşitlikçi, adil ve demokratik bir dönüşümü için insanları gerekli araçlarla donatır. Ancak bu durum, insanın içinde bulunduğu toplumsal gerçekliği, sosyoekonomik koşulları, eleştirel bir bilinçle algılayıp

değerlendirerek, bunların değişiminde ve daha iyi koşulları yaratmada aktif olarak yer alması, bir başka deyişle, gerçekliği, gerçekliğe ait bilgiyi yeniden inşa etmesi ile mümkündür. Bu çalışmanın genel olarak eğitime yaklaşımı Freire ve Gramsci'nin çizdikleri kuramsal çerçeveye dayanmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma, 2014 yılı Bahar döneminde Kocaeli Üniversitesi'nde eğitimini tamamlayan bir grup mezunla, 2015 yılının yaz aylarında yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Çalışmanın hareket noktası, araştırmacısının da öğretim üyesi olarak çalıştığı ve mezunlarının işsizliğin yanında emek piyasasında çeşitli sorunlarla karşılaştığı İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF)'dir. Bu bağlamda, görüşülen 24 mezunun 14'ü İİBF'nin Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri (ÇEEİ), İktisat ve Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (SBKY) bölümlerindedir. Kalan 10 öğrenci ise, yeni mezunların emek piyasasındaki tecrübelerini karşılaştırma olanağı sunması açısından Mühendislik Fakültesinin Jeofizik ve Bilgisayar Mühendisliği bölümlerinden seçilmiştir. İkinci fakülte, İİBF ile karşılaştırıldığında, bir yandan eğitimindeki farklılıkları öte yandan ise mezunlarının emek piyasasına girişleri bağlamında benzerlikleri nedeniyle seçilmiştir. İİBF öğrencileri ağırlıklı olarak sosyal bilim eğitimi alırken, mühendislik öğrencilerinin ağırlıklı olarak teknik ve mesleki eğitim almaları eğitim açısından başlıca farkı oluşturmaktadır. Mühendislik Fakültesi'nin Bilgisayar ve Jeofizik Mühendisliği bölümlerinin seçilme nedeni ise birincisinde istihdam olanaklarının görece pozitif bir görüntü sergilemesi, ikincisinde ise oldukça dar olmasıdır. Öte yandan, ikinci fakültenin mezunlarının da mezuniyet sonrası bireysel olarak iş arama sürecine girmeleri onları emek piyasasında İİBF mezunları ile karşılaştırılabilir konuma yerleştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bu çalışmanın niyetleri açısından İİBF mezunlarının, örneğin, Hukuk ya da Tıp Fakültesi mezunları ile karşılaştırılmayacağı açıktır. Aynı şekilde, iş bulmaları büyük ölçüde kamuda açılacak kadrolara bağlı olan ve bu yanıyla emek piyasasında doğrudan yer almayan Eğitim Fakültesi mezunlarının, işsizliğin yakıcı duruma geldiği bir kesim olmasına rağmen, İİBF mezunları ile karşılaştırılmayacağı öngörülmüştür. Toplumsal cinsiyet faktörü de dikkate alınarak, 13 kadın ve 11 erkek mezunla görüşülmüştür.

Mezuniyetten sonraki ilk yılın seçilmesinin nedeni ise, bu süreçte mezunların hem eğitimlerine ilişkin deneyimlerinin taze olması, hem de iş arama sürecinin en yoğun bir biçimde yaşanmasıdır. Böylece, aldıkları eğitime ve geleceklerine ilişkin üniversite sırasındaki düşünce, duygu ve beklentileri ile bir yıl içinde iş ararken yaşadıkları sonucunda oluşan düşünce ve duygularını karşılaştırma şansları olacağı düşünülmüştür.

Bulgular

Mezun ve Depresyonda!

Görüşülen mezunların pek çoğu mezuniyet sonrası sürece ilişkin hallerini “depresif” ve “kabus gibi” şeklinde ifade etmişlerdir. Birkaçı dışındaki çoğunluk, geleceğe ilişkin beklentilerinin üniversite yılları ile karşılaştırıldığında daha negatif olduğunu belirtmişlerdir. İçinde buldukları durumdan memnun olan az sayıdaki mezun da dahil olmak üzere, mezunların tamamına yakını iş arama sürecinde kendilerini çok hazırlıksız ve yalnız hissettiklerini vurgulamışlardır. Bir hastanede sistem uzman yardımcısı olarak çalışan bilgisayar mühendisi Faruk², bu durumdan şikayetini şu şekilde dile getirmektedir:

Mesela üniversiteler açıyorlar her yere, devlet büyükleri bununla övünüyorlar, ama mezun olduktan sonra bir tek siz benim halimi sordunuz, ailem bile halimi sormadı. Girdim oraya çalışıyorum, soranlara çalışıyor diyorlar. Daha güzel iş bul diyorlar bir de. Mezun oldun, mutlu musun, geleceğe dair ne düşünüyorsun diye soru sormadılar. Yaptığın işten memnun musun diye sormadılar...

Psikolojik çıkarımlar bu çalışmanın kapsamını aşmakla birlikte, mezunların ruh hallerine ilişkin birkaç saptamada bulunmak mümkün görünmektedir. İİBF mezunlarının çoğunda ortak olan duygular, kızgınlık, kırgınlık, hayal kırıklığı, umutsuzluk, güvensizlik şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu duyguların temelinde, üniversitede beş yıl boyunca verilen emeğin karşılığının alınamamış olması yatmaktadır. Bu karşılık, hak ettiklerini düşündükleri koşullarda bir iş bulabilmek ya da hazırlandıkları Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) ve diğer sınavlara dair umutlu olmak biçiminde özetlenebilir.

Görüşülen mezunların aktardıkları tecrübelerle göre, mezun olunan bölümün piyasada doğrudan bir karşılığının olması kendilerini daha güvenli hissetmelerini sağlamaktadır. Buna paralel bir biçimde, genel olarak mühendislerin iş bulmak konusunda daha pozitif olduklarını ve dolayısıyla daha güvenli göründüklerini söylemek mümkündür. Bunda, özellikle kadın mühendisler arasında daha baştan kendi alanları dışında çalışmayı göze almış olmalarının önemi yadsınamaz. Görüşme yapılan üç jeofizik mühendisi kadının da kendi alanları dışında, insan kaynakları, sosyal medya ve iş güvenliği alanlarında çalışıyor olmaları bunun bir göstergesi sayılabilir. Esasında, iş bulma konusunda daha avantajlı görünseler de, mühendisler özelinde kadınlar için durum “daha azına razı gelmek” biçiminde özetlenebilir. Özellikle de istihdam olanaklarının dar, cinsiyet ayrımcılığının yüksek olduğu Jeofizik Mühendisliği gibi alanlarda bunun son derece yaygın olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Memleketi Çankırı'ya dönüp orada iş arayan Jeofizik mühendisi Pınar'ın deneyimi bu durumu gözler önüne sermektedir:

² Bu yazıda, kişilerin gerçek isimleri yerine takma isimler kullanılmıştır.

Buraya girerken büyük sıkıntı çektim. Çorap sektöründe çalışıyorum şu an. Genelde orda çalışanlar makine mühendisi, endüstri mühendisi. Ben şu an bilgi işlemde çalışıyorum. Girdiğim zaman üniversite mezunu olmam çok fazla geldi onlara. Şu an lise mezunu da çalışabilir burada. Buraya da üç kere başvurduğum. Çok istediğim için başvurumu göz önüne aldılar. Ben gidip kendim gördüm. Bilgi işlemde çalışıyorum, işe giriş çıkış, eleman alımı, yeni işe girenlere eğitim veriyorum. Şirket de bana vermişti. Bilgisayar kaydı tutuyorum, giriş çıkışları ayarlıyorum.

Özel Sektör mü, KPSS mi? ya da Kırk Katır mı, Kırk Satır mı?

Mezunlarla yapılan görüşmeler, kendi işlerinde çeşitli kategorilerin varlığını ortaya çıkarmıştır: Bir yandan yüksek lisans yapıp çeşitli sınavlara hazırlanan ya da geçici işlerde çalışanlar ayrı bir grup oluşturmaktadır: Örneğin, ÇEEİ Bölümü mezunu Ömer, memleketine dönmek yerine Kocaeli'de kalarak, bir yandan aynı alanda yakın bir şehirde yüksek lisans yapmakta, diğer yandan da saati 5.04TL'den bir yapı markette satış elemanı/müşteri danışmanı olarak çalışmaktadır. Yarı zamanlı çalışmakla birlikte tam zamanlı iş yükü ve sorumluluğuyla çalıştığını ifade eden Ömer, bu işin hiçbir şekilde beklentilerine uymadığını, ama şu an başka alternatifinin olmadığını vurgulamaktadır.

KPSS'ye hazırlananlar ayrı bir grubu oluşturmaktadır. Bunların bir kısmı sadece KPSS'ye yoğunlaşırken, diğer bir kısmı, bunun yanında çeşitli banka vb. kurumların açtıkları sınavlara girerek farklı alanlarda da şanslarını denemektedir. Bir diğer grup askerliğini yapmış ve bir şekilde uzun dönemli olabilecek işlerde çalışan erkek mezunlardan oluşmaktadır. Bu durumun görüşülen mühendisler özelinde daha yaygın olduğu görülmüştür.

Yüzlerce başvuru yapıp umutsuzluğa kapıldıktan sonra ilk buldukları işe düşük ücretlerle de olsa başlayıp, daha iyi iş olanaklarını araştıranlar ya da sonrası için umut edenler de başka bir grubu oluşturmaktadır. Bu grupta çalışanların, asgari ücrete ya da düşük ücretlerle, fazla mesai ücreti almadan, çok uzun çalışma saatlerine maruz kaldıkları dikkat çekmektedir. İstanbul'da ailesiyle yaşayan ve küçük bir şirkette, asgari ücretle işe alım uzmanı olarak işe başlayan ÇEEİ mezunu Deniz'in tecrübesi buna iyi bir örnek oluşturmaktadır:

Zaten internet sitelerine baktığımızda, bir ilana on bin kişi falan başvuruyor. Uzunca bir süre iş bulamadım, sonra stajlara başvurduğum, insan kaynaklarına. İnsan kaynakları düşündüğüm bir alan değildi. Daha çok sendikalarda çalışmak istiyordum. Yine o yönde arayışlarım oldu. Sendikalar, meslek odalarını denedim. Onlar olmayınca insan kaynaklarına yöneldim, ÇEKO dolayısıyla böyle oldu. Bir yerde staja başladım insan kaynaklarında. Orda üç-dört ay staj yaptım, sonrasında bu iş oldu.

Memlekete Dönüş: Sen Şimdi Ne Çıktın Kızım?

Görüşülen mezunların önemli bir bölümü yükseköğrenimlerini tamamladıktan sonra memleketlerine dönenlerden oluşmaktadır. Esasında, memleketlerine dönen mezunların karşılaştıkları özel durumlar bu araştırmadan ortaya çıkan en önemli bulgulardandır. Bu gruptaki mezunların bir kısmı, memleketlerine yakın illerde bir yandan yüksek lisans yaparak, diğer yandan KPSS ve diğer sınavlara hazırlanmakta, diğerleri ise sadece sınavlara hazırlanarak bir işe yerleşmeyi umut etmektedir. Genel olarak İİBF bölümlerini bitirmiş olan bu mezunlar, büyük şehirlerde imkanların daha geniş olduğunu düşünseler de, fiziksel ve ekonomik olarak bu mümkün olmadığı için ailelerinin yanına dönmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Kadın mezunların durumunda buna ek olarak, kadın olmalarının onları aileye tabi kılan etkisine de dikkat çekilmiştir. Başka bir deyişle, erkek olsa büyük şehirde şansını deneyebilecek kadın mezunların, ailenin isteği üzerine eve dönmek durumunda kaldıkları anlaşılmıştır.

Eve dönüş yapan mezunların, genel olarak küçük yerlerde özel sektör istihdamı çok düşük olduğu için, KPSS ve diğer sınavlara hazırlanmak dışında bir çıkış yolu göremedikleri anlaşılmaktadır. Örneğin bazıları İstanbul gibi büyük bir şehirde, en geniş emek piyasasının yakınında yaşıyor olmanın önemini dile getirirken, bu bağlamda sadece büyük şehirde olmak değil, merkezi bir yerde yaşıyor olmanın da belirleyiciliği ortaya çıkmaktadır. Memleketi Düzce'ye dönen SBKY mezunu Elif bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

Şu an İstanbul'da yaşasaydım belki çoktan iş bulmuştum mesela. Küçük yerlerde özel sektör gibi bir şansım yok. KPSS'ye hazırlanırken de aynı sorunu yaşadım, dersane çeşitliliği açısından. Burada bir iki tane yer var. İstanbul gibi bir yerde piyasası iyi yerler çok var... Orda yaşasaydım özelde çalışıp KPSS düşünmezdim belki de...

Elif'in dile getirdiği durum pratik gerçeklikle de örtüşmektedir. Görüşülen mezunlardan İstanbul'da yaşayanların hepsinin (toplam 10 kişi), mezun oldukları bölüm ne olursa olsun, özel sektörde buldukları işlerde çalıştıkları dikkat çekmektedir. Bunların çoğunluğu yaptıkları işlerden ve koşullardan memnun olmasalar da, KPSS veya yüksek lisansa yönelmedikleri anlaşılmaktadır.

Memleketlerine dönen mezunların çevresel koşullardan en çok etkilenenler olduğunu söylemek mümkündür. Onlardan, eğitimlerinin getirisi olarak beklenen daha fazla olmakta ve bunu gösteremedikleri koşullar toplumsal baskıyı daha çok hissetmelerine yol açmaktadır. Bunun sonucunda da aldıkları yükseköğretimi daha çok sorgulamalarına neden olmaktadır. Bu baskı aile kaynaklı olabildiği gibi, aile tam destek sağlasa dahi, komşu, akraba gibi çevrelerden çeşitli şekillerde mezunun kendisine ve ailesine yansıyabilmektedir. Malatya'ya dönen ÇEEİ bölümü mezunu Ece bunu şöyle ifade etmektedir:

Malatya çok küçük bir yer olduğu için herkes birbirini tanıyor. Fırıncımız var, Levent abi, küçüklüğümüzden beri bizi biliyor sağ olsun her gittiğimde, Ece ne oldu? Ne olacak? diye soruyor. Dershaneye giderken de kendimi çok zor ikna ettim. Üniversiteyi bitirip gelmişim, dershaneye gitmem diyordum yani. Manavın önünden geçerken her sabah Hasan abiyle birlikte açıyorduk dükkanı. Sınav günü çok stresli oluyor, herkes soruyor. Bir komşumuz var, o sürekli geldiğinde merhaba nasılsın, sınav nasıl, ders çalışıyor musun gibi sorular soruyordu. Tabi ki çalışıyorum ama onun her geldiğinde bunu sorması...

Yine mi Dershane!

Ece bir yıl boyunca KPSS'ye hazırlanmak için dershaneye gittikten sonra, alan sınavını kazanamayınca seneye düz memuriyet sınavına girmek için hazırlanmaya devam ettiğini, ama artık dershaneye gitmeyi kaldıramayacağını özellikle vurgulamaktadır:

Bu sene kesinlikle gitmem diyordum. Ama işte bilmiyorum. Bir tane Malatya'dan arkadaşım var, çocukluk arkadaşım. Sınıf öğretmenliği mezunu, 81 puanla atanamadı. Onun da psikolojisi çok kötü. Birlikte gidelim, birbirimize destek oluruz diyor. Bir daha kaldıramam diyorum... Nasıl çalışacağım bilmiyorum...

Aynı mezun, bir yıl devam ettiği dershanede, çeşitli şehirlerden üniversiteyi bitirip dönen çok sayıda üniversite mezunu olduğunu eklemektedir. Bunlara ek olarak, iyi bir dershane olmadığı için Van'dan Malatya'ya gelip yurttan kalarak dershaneye devam eden, bu şekilde KPSS'ye hazırlanan çok sayıda üniversite mezununun varlığına da dikkat çekmektedir.

Sen Hala Okuyor musun Oğlum?

Toplumsal düzeyde üniversite eğitimi doğrudan iyi bir iş ve mevki sahibi olmakla ilişkilendirildiği için, mezuniyetin hemen sonrasında bunlar gelmediğinde çeşitli şekillerde baskıların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Örneğin, ailesinin yaşadığı yer olan Burdur'a döndükten sonra, bir yandan iş ararken bir yandan da Isparta'da yüksek lisans eğitimine devam eden SBKY mezunu Samet, Burdur'da kütüphaneye gidip çalıştığı için açık ya da örtülü olarak alay konusu olduğunu ifade etmektedir.

Küçük yerlerden büyük umutlarla üniversiteye gönderilen gençlerin bir kısmı, dönüşte bir şekilde aile desteğini alsalar da, onların beklentileri karşısında farklı bir sorumluluk ve gerginlikle karşı karşıya kaldıklarını söylemek mümkündür. Burdurlu Samet mezuniyet sonrası memleketine döndüğünde kendisine yöneltilen baskıyı şu şekilde anlatmaktadır:

Çok beklentiler var. Makam mevki olan işler bekleniyor. Herkes maaş üzerinden bakıyor mesleğin iyi olup olmadığına. Ben mesela yüksek lisansı

isteyerek yapıyorum, ama çevremdeki insanlara bunu istediğim için yaptığımı anlatamıyorum. Para kazanmadan niye yapıyorsun, niye okudun o zaman der gibi. Alanında bilen bir insan olmak için yöneldim yüksek lisansa. İlla akademisyen olmak gibi bir şartım yok. Yarın bir gün bir işe girdiğim zaman alanında uzman bir kişi olabilmek için. Talibi olduğum meslekte etkin bir insan olmak için yöneldim. Ama para kazanmadığım için insanlar bunu boş çabaymış gibi görüyorlar. Hem kendini hem ailesini oyalıyor diye düşünüyorlar...

Ayrıca, esnaf baba ailedeki tek üniversite mezunu olan oğluna küçük işleri de layık görmeyerek SBKY mezunu Samet üzerinde ek bir baskı oluşturmaktadır. Samet, memleketinde açılan Kredi ve Yurtlar Kurumu sınavlarına girip yurt memuru olmaya niyetlendiğinde baba karşı çıkmıştır. PTT'nin açtığı sözleşmeli memurluk sınavından sonra mülakata çağrıldığında da gidememiştir Samet. Babası oğluna, “sözleşmeli çalışmak için mi üniversite okudun” diyerek bu iş olanaklarının devreden çikmasına neden olmuştur.

Sen Kimlersin?

Görüşülen mezunlar, toplumsal ilişki ağlarının, toplumdaki yaygın kullanımıyla güçlü amca/dayı gibi tanıdıklara sahip olmanın emek piyasasındaki önemini vurgulayarak, adını böyle telaffuz etmeseler de sosyal sermayenin belirleyiciliğine dikkat çekmişlerdir. Başka bir deyişle, ekonomik sermayeye dönüştürecek sosyal sermayeden yoksun olan ailelerin çocuklarında, iş arama sürecinin sisteme güvensizliği derinleştirmiş olduğu görülmektedir. Bu gençlerin bir şekilde maruz kaldıkları ya da haberdar oldukları “torpil hikayeleri”, geleceğe ilişkin önlerinde gördükleri en büyük engellerden birine dönüşmüştür. Örneğin KPSS'ye hazırlanan mezunlar, bu hazırlığa çok zaman ve emek koysalar da umutlarının önündeki bu tür engelleri sıkça dile getirmişlerdir. Görüşülen mezunların çoğu, ne kadar yüksek puan alsalar da mülakatta eleneceklerini düşündüklerini belirtmişlerdir; bazıları buna rağmen, başka bir şey yapamadıkları için, hazırlanmaya devam ederken, önemli bir kısmı sadece bu nedenle baştan vazgeçtiklerini ifade etmişlerdir. İkinci yıl KPSS hazırlığının başlangıcında olan Ece bunu şu şekilde dile getirmektedir:

Bazen öyle bir an oluyor ki kendime güç veriyorum, çok pozitif oluyorum seneye her şeyi başaracağımı düşünüyorum. Bazen de yok diyorum hiçbir şey olmayacak, işe giremeyeceğim diyorum.

Aynı mezun hangi koşullarda daha umutlu olabileceği sorulduğunda ise yine güven konusunu ileri sürmektedir:

En azından çevremde birkaç kişinin torpilsiz işe girdiğini görsem, özellikle mülakatlarda. Üniversitedeki hocalarımdan mahalledeki manava kadar herkesin bunu bilmesi, söylemesi. Ha mülakat mı var, o zaman kesin orda elenirsin demesi. Çünkü Tuncelilisin, Alevisin. Bunları duymasak daha mutlu

oluruz. Alan sınavından hiçbir umudum yok gibi. Aslında ben KPSS dışında bir de banka sınavlarına girdim. Onlardan yana umutluydum. Kayseri'de tekrar girdim. Bu sefer olur diye baktım. Olmadı. Sonra hiç ummadığım arkadaşlarımdan girdiğini gördüm. Neye göre seçtiler artık onu bilmiyorum. çalışmışlardır belki ama...

Büyük Sorumluluklar: Okulu Geçsen de, Sınıfta Kalırsın!

İş bulmak konusunda sıkıntı yaşamamakla birlikte, iş arama sürecini “çok çok çok zor” olarak tanımlayan ve günde 12 saat çalışıp, iki haftada sadece bir gün izin yapabildiği, inşaat alanındaki kontrol mühendisliği işinden iki ay sonra ayrılmak zorunda kalan Jeofizik mühendisi Ayhan, genel güvensizlik duygusunu en yoğun yaşayanlardan:

Sizin düzgün bir iş bulabilmeniz için tanıdıklarınız olması lazım, referanslarınız olması lazım, çok güçlü referanslarınız olması lazım, öyle okuldan, hocadan aldığınız referans değil ama, babanızın, şirketi olan bir arkadaşından olmalı. Zaten bizim Türk insanın genel sorunu bu. Tanıdık olması onlar için önemli. Benim çalıştığım yerde okulu bitirmemiş bir çocuk var, benim kadar para alıyor, arkadaş çocuğu diye. Geldiği yok şirkete, benim kadar para alıyor. Bunlar bıktırıyor insanı. Çok çalıştım, çok gördüm. Bir şeyler başarmak isteyen insanın elinden tutacak çok az insan var yani. Bir baltaya sap olamamış adamın CV'sinde dayım gönderdi yazıyorsa yetiyor...

Mezunların yaşadıkları deneyimler, sınıfsal dinamiklerin, tüm eğitim süreçlerinde olduğu gibi, yükseköğretim sonrasında da yaşamı belirlemeye devam ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Sigortasız bir işte çalışarak tüm çocuklarını üniversiteye göndermek konusunda olağanüstü çaba gösteren bir babanın beş çocuğundan en büyüğü olması, Ayhan'a 25 yaşında büyük sorumluluklar yüklemektedir. İki kardeşi halen üniversitedeyken üçüncüsünün de başlayacağını belirten Ayhan, önümüzdeki beş yıla ilişkin beklentileri sorulduğunda öncelikle ailesinin kendisine yaptığı yatırımı geri döndürme çabasına yoğunlaşacağını belirtmektedir:

Bir şey yapamayacağım diye korkuyorum. Kendime nasıl olsa bakarım. Ama sizden beklentisi olan insanların olması çok kötü bir şey. Ailemin benden beklentisi olmasaydı, belki şu an başka bir şehirdeydim, başka bir ülkede ydım. Sadece aile benim beklentim. Ailemin baskısı yok, ama yatırımı var, bunu geri döndürmek istiyorum. Aldığım bütün parayı aileme harcayan bir insanım. Şimdi kız kardeşim üniversiteye başlayacak dört sene ona versem, ne evlilik, ne evden ayrılma... Ailemin geçiminden başka bir şey düşünemem. Ama yapacak bir şey yok. Pek ekstra bir yerde görmüyorum kendimi. Maaşlı çalışıp, aileme bakacağım. Kız kardeşim de okulunu bitirince ondan sonra kendi hayatına bakabileceğimi düşünüyorum. O da 30'umu bulur.

Bari Bir Unvanımız Olsaydı!

Görüşülen İİBF mezunlarının dile getirdikleri en büyük eksikliklerden biri, mesleki bir unvandan yoksun olarak mezun olmalarıdır. Bunun kendilerini hem çevrelerinde, hem de iş ararken emek piyasasında anlatmakta zorlanmalarına yol açtığını belirtmişlerdir. Örneğin görüşülen İİBF mezunlarının büyük çoğunluğu, aldıkları eğitimden memnun dahi olsalar, başka bir bölümde okumuş olmayı düşündüklerini ifade etmişlerdir. Alternatif olarak, hukuk, öğretmenlik ve mühendislik gibi mesleki unvan sağlayan bölümlerde eğitim görmüş olmayı istedikleri dikkate değer bir noktadır. ÇEEİ bölümü mezunu Ece bunu şu şekilde dile getirmektedir:

İş anlamında hukuk okuyup en azından avukatım demek isterdim. Bizim apartmanda bir tane abla var, 30 yaşında. Diyarbakır Hukuk Fakültesi mezunu, bir bürosu var, iş yapmıyor. Baronun verdiği bazı görevlere gidiyor. En azından bir unvanı var. Bizim bölümü soruyorlar. Çoğu zaten bilmiyor ya da ben anlatmak istemiyorum. Siyaset Bilimi deyip geçiyorum. Çünkü herkese Çalışma Ekonomisini açıklamak çok zor...

Değersizleştirilen Eğitim

Görüşlerine başvurulmuş mezunlar, eğitimleri süresince edindikleri bilgilerin ve kültürün, Bourdieu'nun tanımıyla kültürel sermayenin, piyasada karşılığı olmadığını vurgulamışlardır. Bu onların en büyük hayal kırıklıklarının başında gelmekte ve özellikle iş arama sürecinde çeşitli şekillerde ortaya çıkarak yoğun bir öfkeye neden olmaktadır. Bazen "okudun da ne oldu" sorusuyla ortaya çıkan doğrudan ya da dolaylı aile ya da mahalle baskısı, alınan diplomanın iş görüşmesinde değersizleştirilmesi ile ortaya çıkan işveren ve piyasa baskısı, mezunlara aldıkları eğitimin kültürel, toplumsal, bilimsel yanını adeta unutturmaya zorlamaktadır. SBKY mezunu Gizem'in sözleriyle:

Az paraya çok iş yapmamızı istiyorlar. Nitelikli elemandan ziyade her şeyi yapabilen ve kabul eden eleman arıyorlar. Görüşmelerde, sanki bunca yıl boşa okumuşuz gibi hissettim. Bizden beklenenleri sanki taşıyamıyormuşuz hissine kapıldım. Ne yaparsam yapayım zaten hep bir yer eksik kalacakmış gibi hissettirdiler bana açıkçası.

Başka bir SBKY mezunu olan Samet ise bu durumu son derece üzgün bir sesle şu şekilde dile getirmekte:

Türkiye'nin şartlarında eğitim almadığımızı düşünüyorum. Biz felsefi yönü ağır basan dersler gördük biraz. Keşke alan derslerine yönelik dersler alabilseydik diyorum yani. Felsefenin toplumumuzda karşılığı yok... Aldığım eğitimden ben memnunum, ama ülkemizde karşılığı yok... Okulda başarılı olmak yetmiyormuş. Açık öğretim okusaydım veya Kocaeli'de harcadığım

para ile dershanelere gitseydim daha iyi olurdu. Yüzde otuz İngilizce ders gördüm, ama buna rağmen devlet benim İngilizce bildiğimi kabul etmiyor. YDS isteniyor, o da yetmiyor başka bir şey istiyor... İki yıllık okuyan insanlar memur oldu, ben KPSS'den 84 puan aldım ama atanamıyorum. Kendi puan türünde ilk 18 bindeyim Türkiye genelinde, ama atanamıyorum. Ne iş yapacağım onu düşünüyorum...

Halihazırda çalışan mezunların çoğunluğu, üniversiteyi bitirmeden önceki beklentilerine uymayan işlerde çalıştıklarını belirtmektedir. Aslında çoğu durumda, uzun zaman iş arayıp sonra buldukları bir işte çalışmak zorunda kalmış oldukları dikkati çekmektedir. Altı ay iş aradıktan sonra, öğrenciliği sırasında çalıştığı eğitim ve danışmanlık firmasına geri dönen, haftada 52,5 saat çalışarak işyerinde her şeyi yaptığını ifade eden SBKY mezunu Gizem bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

Yaptığım iş beklentilerime uygun değil. Çünkü burada da kendimi değersiz hissettiğim anlar oluyor. Biz çok değerli bilgiler öğrenip mezun oluyoruz. O bilgileri öğrenip öyle bir donanım ile çıktuktan sonra iş yerinde herhangi bir işi yapıyormuşum gibi hissediyorum.

Sonuç

Üniversite eğitimi doğrudan ve sadece emek piyasası ile ilişkilendirildiğinde, başka bir deyişle, üniversite eğitimi almanın başlıca nedeni ekonomik ve sosyal getirisi yüksek işlere erişmek olduğunda, bunun daha gerisindeki bir durum mezunlar ve aileleri açısından hayal kırıklığına yol açmaktadır. Bununla birlikte, eğitime kamusal yatırımların ve harcamaların azalıp bireysel yatırımların arttığı, hemen her şeyin metalaşarak, piyasanın tek belirleyici olduğu günümüzün neoliberal koşullarında eğitime ilişkin maddi geri dönüş beklentilerinin artması kaçınılmaz olmaktadır. Bu koşullarda üniversite öğrencilerine sorulan başlıca soru; 'okulu bitirince ne olacaksın' sorusu olmaktadır. Mezun olup emek piyasasına girenler için ise mesele, olabildiğince iyi gelir getiren bir iş ve kariyer imkanına indirgenmektedir. Bu süreçlerde, eğitim asıl anlamını yitirmektedir. Toplumdaki algılar ve emek piyasasındaki yaklaşımlar göz önüne alındığında, bugünkü üniversite eğitiminden beklenen mesleki/teknik eğitimden başka bir şey değildir.

Görüşme yapılan mezunlara eğitim konusu emek piyasası ile bağlantılı olarak sorulduğunda, genel olarak alınan yanıtlarda, hayal kırıklığı, kızgınlık, pişmanlık gibi duygular ön plana çıkmaktadır. Ancak, üniversite eğitimi almış olmaktan memnun olup olmadıkları sorulduğunda memnun olmayana rastlanmamıştır. Emek piyasasındaki hayal kırıklıkları bir yana bırakıldığında ve yüksek öğretimin onlara ne kattığı sorulduğunda, üniversitenin onları geliştirdiğini, olgunlaştırdığını, sosyalleştirdiğini, geleneksel kalıpların dışına çıkarttığını, farklı insanlarla karşılaşma ve hatta birlikte yaşama olanağı sunduğunu, bu şekilde

önyargılarını kırdığını, kendi kendilerine yaşamayı ve problem çözmeyi öğrettiğini dile getirmişlerdir. İktisat mezunu Hande'nin sözleriyle:

Geleneksel toplum yapımızda bazı şeyler konuşulmaz mesela, ama üniversite ortamlarında insanlar bazı şeyleri aşmış oluyor ve konuşulmaması gereken şeyleri konuşabiliyorsunuz. Bence birazcık insanın bakış açısını genişletiyor. Türkiye'deki insanlarda bazı kalıplar var, buna ben de dahil, belki bazı şeyleri konuşmakta, yorum yapmakta çekiniyoruz, ama mesela üniversitede öyle değil. Mesela şöyle bir dönüş yaşıyorsunuz, üniversiteye gitti biraz değişti, görüşleri değişti diye akrabalarımızdan duyuyoruz. Onlar daha küçük memleketin insanı olduğu için küçük düşünüyorlar, biz o ortamdan farklılaşabiliyoruz. Bunun için biraz eleştiriyoruz da.

Üniversiteyi bitirince memleketlerine dönen mezunlar, kendilerini memleketlerindeki insanlarla karşılaştırdıklarında olaylara nasıl daha geniş açıdan baktıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamdaki en çarpıcı saptama, hemen hemen görüşülen tüm mezunların farklı insanlarla karşılaşp onlarla birlikte yaşamayı, kavga etmeden tartışmayı öğrendiklerine ilişkindir. Görüşmeler sırasında bu konuda spesifik bir soru olmadığı halde, Türkiye'nin çeşitli yerlerinden, farklı geçmişlerden gelen mezunların anlaşmışçasına verdiği bu yanıt bu çalışmanın en etkileyici bulgularının başında gelmektedir. Mezuniyet sonrası memleketi Samsun'a dönen SBKY mezunu Ayşe bunu şu şekilde ifade etmektedir:

Kesinlikle ben toplumsal kişiliğimi üniversite okuyarak buldum. Burada herkes için söylüyorum, ne olursa olsun, sonunda işsiz de kalsanız üniversite kesinlikle okumalısınız diyorum. Çünkü biz karakterlerimizi üniversitede kazanıyoruz. Üniversite okumasaydım, mesela bulunduğum ortamda insanlar tartışmanın ne demek olduğunu bilmiyorlar, direkt kavga ediyorlar, kendi görüşünü anlatman mümkün değil. Yanlış bildiklerinin doğru olduğuna inanıyorlarsa bunu kesinlikle değiştiremiyorsun. Ama biz dört sene boyunca burada okurken kendimizden bambaşka fikirlere sahip olan arkadaşlarımızla, birbirimizi normal bir sohbet içerisindeymiş gibi dinlemeyi, hak vermeyi öğrendik... Yani farklı kültürlerle kaynaşıyorsunuz. Sadece kendi yaşadığımız değil, kendi toplumsal çevremizin dışında değişik kültürlerden insanların olduğunu görüyorsunuz, bunların içine girip yaşamayı da öğreniyorsunuz. O yüzden üniversitenin en fazla kazandırdığı şey toplumsal kişiliktir...

Bir toplum için eğitimin, 'farklılıklarla birlikte yaşayabilmeyi öğrenmek'ten daha önemli bir faydası düşünülemez. Kuşkusuz buradan her üniversiteye gidenin başkalarının düşüncelerine saygılı olacağı genellemesi yapılamaz. Kaldı ki, genelleme yapmak bu araştırmanın niyetleri arasında değildir. Ancak, hemen hemen görüşülen tüm mezunların yükseköğretimlerine dair toplumsallaşma ve birlikte yaşama kültürünü kazanım olarak vurgulamaları önemlidir. Yükseköğretimin bu kazanımının piyasada karşılığı olamayacağı gibi, hiçbir piyasa ölçütüyle

değerlendirilemeyeceği de açıktır. Freire'nin tarif ettiği, toplumun eşitlikçi, adil ve demokratik bir dönüşümü için insanları gerekli araçlarla donatan eğitim anlayışına uzak olmayan bu ifadeler, yükseköğretimin, en azından belli düzeylerde işlevini yerine getirdiğini ve bu işlevin güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Buradan yola çıkarak, üniversite eğitimi almış herkesin Gramsci'nin beklentisine uygun birer entelektüel olduğunu söylemek de abartılı olacaktır. Bununla birlikte, çeşitli düzeylerde toplumsal bireyler yarattığını ve bunlardan bir kısmının entelektüel olma yolunda ilerleyeceğini söylemek mümkün görünmektedir. Ancak bunun, tüm toplum tarafından anlaşılması ve kabul görmesi kritik bir önem taşımaktadır. Aksi takdirde, eğitimin ticarileşmesi, metalaşması, piyasalaşması önünde kalan az sayıdaki engel de ortadan kalkacaktır.

Öneriler

Eğitim sisteminde ve emek piyasasında biriken sorunlar için dönüştürücü çözümlerin gerekliliği açık olmakla birlikte, yaşanan tarihsel kesitte bunu hayata geçirecek siyasi bir iradenin varlığından söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu gerçekliğe rağmen, daha küçük ölçeklerde yapılabilecek şeyler olduğu unutulmamalıdır. Daha somut bir ifadeyle, okuldan emek piyasasına geçiş sürecinin sancuları, öğrencilerin, üniversite yıllarında emek piyasasına daha iyi hazırlanmasıyla hafifletilebilir.

Yükseköğretim gören ve dolayısıyla mezun olanların büyük çoğunluğunun yaşamlarını idame ettirmelerinin yolu emek piyasasında emeklerini arz etmekten geçmektedir. Bu durumda, üniversite eğitimi sadece entelektüel bir faaliyet ya da görüşülen bir mezunun üzgün bir biçimde ifade ettiği üzere “hobi” gibi görmek gerçekçi olamaz. Bunun için, öğrencilerin emek piyasasına hazırlanması somut bir biçimde eğitim programlarının parçası haline gelmelidir. “Çalışma Deneyimi” veya “Emek Piyasasına Hazırlık” gibi başlıklar altında son sınıfların bir döneminde ya da tercihen iki döneminde ders programlarına eklenebilecek dersler, öğrencilerin bir yandan neyle karşılaşacakları konusunda bilgilendirilip uyarılmasını, öte yandan stajların mümkün olmadığı ya da ihtiyacı karşılayamadığı koşullarda, çalışma deneyimini bir ders üzerinden, karşılığında kredi olarak edinmelerini sağlayacaktır. Bu dersler kapsamında öğrencilerin, ders programlarının yoğunluğuna bağlı olarak, haftanın bir ya da iki günü, gelecekte çalışmayı düşündükleri bir yerde çalışmalarını ve dönem sonunda deneyimlerini raporlayıp sınıf arkadaşlarıyla paylaşmaları planlanabilir. Böylece dersi alan öğrenciler, sadece kendi deneyimlerinden değil sınıf arkadaşlarının deneyimlerinden de faydalanmış olacaklardır. Ders kapsamında ayrıca, mezun olduktan sonra karşılaşacakları sorunlar ve pratik durumlar konusunda bilgi ve fikir sahibi olmalarına yönelik kısa okuma ve uygulamalar da yer almalıdır.

Bunun yanında, üniversite eğitiminin maddi olarak daha iyi bir gelecek sunmadaki araçsallığı göz ardı edilmeden, onun aynı zamanda entelektüel bir faaliyet olduğu ve bireyleri toplumsallaştıran, bilinçli, duyarlı ve demokrat olmaları

yönünde donatan bir süreç olduğu yükseköğretimin ilk yıllarından başlayarak anlaşılır hale getirilmelidir. Bu anlayış, demokrasinin, insan haklarının ve sosyal/siyasi hakların yerleşik olduğu uyumlu bir toplum için vazgeçilmez bir değer olarak eğitim süreçlerinde yer almalıdır. Bunun için, yükseköğretimin birinci sınıf ders programlarına, “Yüksek Öğretime Giriş” başlığıyla zorunlu bir ders eklenmesi işlevsel olacaktır. Bu dersin içeriği, yükseköğretime adım atan öğrencilerin, eğitimin anlamına ilişkin tarihsel ve eleştirel bakış açıları geliştirmelerine ve üniversite eğitiminin emek piyasasında doğrudan iş olanakları sağlayan mekanik bir süreç olmadığını anlamalarına yardım etmek üzere hazırlanması gerekecektir. Böylece, eğitimin insani gelişimdeki rolü ve toplumsal değeri yükseköğretimin ilk yılında öne çıkarılmış olacaktır.

Yukarıda sözü edilen önerilerin yükseköğretimden üniversiteye geçişte karşılaşılan problemleri tümüyle ortadan kaldırması beklenemez. Ancak, son sınıf öğrencilerinin derslere ilgisinin neredeyse tamamen yok olduğu, son sınıf dersliklerinin giderek boşaldığı koşullarda, böyle bir şey yokmuş gibi davranmanın hiçbir faydası olmadığı gibi, üniversite eğitiminin geleceği açısından yıkıcı zararları olacağı kabul edilmelidir. Amacına yönelik işlevselliği herkesçe tartışılan yabancı dil hazırlık yılı ile birlikte beş yıla yayılan ve genel olarak mezunların zaman kaybına vurgu yaptığı üniversite eğitiminde, niceliğin önüne niteliği koymak yaşamsal hale gelmiştir ve bu yönde tüm adımlar çok geç olmadan atılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Becker, Gary S. (1964) **Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education**, New York: Columbia University Press.
- Bourdieu, Pierre.* [1986] (1997) “The Forms of Capital”, A.H. Halsey, H. Lauder, P. Brown, A.S. Wels (der.) **Education: Culture, Economy, Society** içinde, Oxford: Oxford University Press, 46-58.
- Brown, Phillip, Hugh Lauder ve David Ashton. (2011) **The Global Auction**. Oxford: Oxford University Press.
- Coleman, James S. (1988) “Social Capital in the Creation of Human Capital”, **American Journal of Sociolog.**, 94, 95-120.
- Fine, Ben. (2001) **Social Capital versus Social Theory: Political Economy and Social Science at the Turn of the Millennium**, London: Routledge.
- Freire, Paulo. [1970] (1987) *Pedagogy of the Oppressed*, (çev. Myra Bergman Ramos), New York: Continuum.
- Gramsci, Antonio. (1971) **Selections from the Prison Notebooks**, London: Lawrence & Wishart.
- Keskin, Derya. (2012) **Bitmeyen Sınavlar, Yaşanmayan Hayatlar: Eğitimde Paradigma Değişimi**, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Schultz, Theodore W. (1971) **Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research**, New York: The Free Press.
- Tomlinson, Sally. (2005) **Education in a Post-Welfare Society**, Second Edition. Berkshire: Open University Press.

